

MEDENİ KANUN'UN YURT DIŞINDAKİ YANKILARI

Orhan KOLOĞLU

Medeni Kanun sorunu ele alınmadan önce Kemalist Devrimler bütün dünyada o kadar çok gündeme gelmişti ki, (Cumhuriyetin ilanı , Hilafetin lağvı, Tevhidi Tedrisat, Tekke ve medreselerin kapatılması, Şeriyye mahkemelerinin kapatılması, Őapka, vb..) asıl tartiŐma, yapılanların tutarlı bir bütün mü, yoksa Osmanlı'daki gibi yasak savma kabilinden mi olduğu odak noktasını oluŐturuyordu. Burada Őunu da belirtmekte yarar var ki, Tanzimat'a karşı olan Doğulu çevrelerde, yeni bir çözüm getirmeden, sadece eleŐtirme yaklaŐımı hakimdi. Batılı çevrelerde ise, sömürgeci mantığı, ıslahatın başarısının kendi çıkarını engelleyeceği korkusundaydı. Bu yüzdendir ki, Medeni Kanun da tartiŐmaya konulduğunda, objektif bakandan çok ön yargılı bakan vardı.

Batılılar girişimi doğrudan doğruya Lozan BarıŐı sırasında azınlıkların haklarının korunmaŐı ve Batı Hükümetlerinin Kapitülasyonlardan vazgeçmesinin karşılığı olarak atılmıŐ bir adım saymayı tercih ediyorlardı. Otorite sahibi bir yayın, Londra'nın Times'ı daha hazırlıklar döneminde bu tezi ileri sürdü. Gazi'nin Ankara Hukuk Fakültesi'ni ağıŐ nutkundaki ülkenin sosyal düzenini değiştirme yolundaki iddialarını abartma buluyordu. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in İsviçre Medeni Kanunu'nun az deđiŐlikle aynen uygulanacağı hakkındaki sözlerini de aynı Şekilde değerlendirdi. (18.12.1925). Daha sonra da çabaların sadece azınlıkların haklarının onayı anlamını taŐıdığını incelemekten kaçınmadı (17.1.1926). Fransa'da da Herriot gibi ağırlığı olan bir politikacı Meclis kürsüsünde aynı iddiayı ileri sürmekten geri kalmamıŐtır. (23.1.1925). Bunlarda, acaba kapitülasyonlardan zamansız mı vazgeçtik endiŐesi vardı.

Tabii ki bütün Batılıları böyle düşünüyor diye damgalamak yanlış olur. Örneğin, Türkiye'ye gelip oluŐumları yerinde gözlemleyen bir Fransız yazarı Paul Gentizon olaya tam ters ağıdan bakıyordu. Hem de Batı'yı da eleŐtirerek :

"Bütün Asya'daki modası geçmiŐ eski zihniyetlere karşı çıkan Mustafa Kemal'in eylemlerini alkıŐlamaktan Batı da çekinmemelidir. Onunla Türkiye, kendisini saran te-

okratik bağlardan ilk kez sıyrılarak, bugüne kadar çabaladığı benzeme aşamasını geçip bir Avrupa devleti haline gelecektir." ¹

1926 başındaki bir diğer yazısında da "Türkiye Cumhuriyeti bütün varlığıyla Avrupa'ya yönelmiştir ve en büyük arzusu Batılı halklarla uyum içinde yaşamaktır (...) Hedefi Batı uygarlığıdır" diyor. ²

Amerikalı Edward Mead Earle gibi "bir süre için akılcılık ve insafılık gereği olarak Türkiye'yi fiili başarılarından çok iyi niyetleriyle değerlendirmek gereklidir" diyenler de yok değildi. ³ Ancak etkenliklerinin zayıf olduğunu kabul gerekir. Nitekim Medeni Kanunu'nun TBMM'de kabulünden (17.Şubat.1926) hemen sonraki değerlendirmelerde de Azınlıklar ve Kapitülasyonlar temasının ağırlık taşıdığı görülür. Amerika'nın Ankara elçisi Sherrill anılarında Medeni Kanun'un kapitülasyonların kaldırılmasının karşılığı olduğunu yazar. ⁴ Benzeri bir görüşü New York Times başyazısında ileri sürer : "Batı kapitülasyonlarda ısrar etmişti ; laiklikten sonra Batı'nın en modern yasalarını almakla Türkiye kapitülasyonlara ihtiyaç olmadığını ortaya koydu." ⁵

Fransız Le Temps gazetesi ise, verdiği haberlerle işin azınlık boyutunu ön plana çıkarır : "Medeni Kanunun kabulü üzerine Yahudi, Ermeni ve Rum azınlıkları hükümete, Lozan antlaşmasının kendilerine tanıdığı haklardan vazgeçtiklerini bildirdiler. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, yeni yasa hükümlerinin bütün vatandaşlara ırk ve din farklı gözetilmeden uygulanacağını açıkladı! Böylelikle Lozan'da azınlıklar için kurulması öngörülen, özel yasa hazırlamakla yükümlü komisyonlardan vazgeçilmiş oldu." (2.6.1926). Az sonra da Ermeni Katolik cemaatinin bir bildiri yayımlayarak Müslim-Gayri Müslim farkının artık tamamen kalktığını ve artık daha fazlasını istemek durumunda olmadıklarını açıkladıkları ilan ediliyor. (15.6.1926).

Girişime kısıtlı siyasi bir nitelik tanıyanlar arasında en olumsuz yaklaşıma İngilizlerde rastlanıyor. Bunun özel bir sebebi vardır. 1926'da Irak'la hudut sorunu hala çözülmemiş, bu yüzden İngiltere Doğu Anadolu'daki ayaklanmalara destek bile vermiştir. Kontrolü altındaki Mısır'ın dinci çevrelerini destekler bir çizgiye girerek, hala yandaşları bulunan Kemalist devrimciliğin Arap dünyasında yaygınlaşmasını önlemeyi tasarlıyordu. Dolayısıyla, Times'in, yüzyıllar sürmüş bir evrimle tamamen farklı yapılı bir

1 Le Reveil gazetesi [Beyrut] 5.11.1925, Lettre de Constantinople.

2 Le Temps, 7.1.1926.

3 Political Science Quarterly [Columbia Un.] 1925, c. XL no. 1, Mart 1925, "A New Constitution of Turkey"

4 Sherrill, A Years Embassy, s. 179.

5 New York Times, 5.7.1926, başyazı "New Codes in Turkey"

toplumun yaratmış olduğu yasaları yeni İhtilalci Türkiye'nin uygulamaya kalkışmasını "Traji-komik" diye nitelemesi şaşırıcı olmuyor! (19.2.1926). Bu yazıda ki "bütün dini yasaları lağvettikten sonra Türkiye'nin aydın sınıfı modern Bağdat'tan çok modern İsviçre'ye daha ziyade sempati göstermeğe başladı" yargısı, İngiliz güdümü altında bir modern İslam dünyası yaratıldığı iddiasının varlığını ortaya koymaktadır. Nitekim aynı dönemde M. Spender imzasıyla Westminster Gazette'de çıkan bir yazıda Mısırlıyla Türk'ün karşılaştırması yapılırken, geleneklerine bağlı (kadına serbestlik tanımayan) Mısırlı'nın İngiliz yönetiminden son derece mutlu olduğu ve Türk'den daha da modern olduğu vurgulanıyor.⁶

Bu iddiaların, İslamcı çevrelerin ahlak elden gidiyor, geleneklerden kopmayalım savlarını pekiştirmek için ileri sürüldüğünü kanıtlayan örnekler çok ! Times'ın yukarıda kaydettiğimiz yazısında Mahmut Esat Bey'in "kadın erkek eşitliğinin uygulamada hiç bir ciddi güçlükle karşılaşacağına inanmadığı şeklindeki sözleri şüpheyle aktarılıyor : "Tek bir darbeyle evlenme, boşanma ve miras konularında kökten değişip İsviçreli hemşiresiyle eşit düzeye gelmesinden" erkeklerin şiddetle etkilenecekleri kanısını belirtiyor. Adeta toplu dinsel bir direnç özlemi var. Bunun için "Gelenekten kopma" konusu sık sık işleniyor (Örneğin 9.10.1926 sayısında). Hatta Türk kadının geleceği bunlarla daha parlak olacaktır derken, ahlaksızlık temasını şırınga etme taktiğine de rastlıyoruz:

"İleriye bakan bazı erkeklerin davranışları sebebiyle Türk kadınının geleceği daha da parlak olacaktır. (...) Ama gelişmiş bir ahlak duygusu ve ahlak dinamiği onunla birlikte gelmezse geçmişle yani sosyal adetler ve dini geleneklerle kopuş gerçek bir zarar getirebilir. Yine de Türkiye'de bu dinamik ahlakı arayan pek çok kadın ve erkek olduğuna inanıyorum"⁷

Hindistan Müslümanların etkilemeğe yönelik bir yayında olaya çok başka bir açıdan bakılıyor. Erkeğin tepkisi hesabı yine ön planda :

"Çok evliliği ortadan kaldıran yeni Medeni Kanun Türk toplumunun bütün tabakalarına etkileyeceği cihetle en devrimci girişimdir. Anadolu köylüsü ekonomik sebeplerle çok evlilik yapar. Karıları sadece eş değil, aynı zamanda servet üreticisidirler. Biri onunla tarlada çalışır, diğeri sürü güder, üçüncüsü ev işlerine bakar ve kısım hepsi birden ona halı örerler. Oysa bundan böyle bu hizmetleri para ödeyerek elde etmek durumunda kalacaktır."⁸

6 Le Reveil, 3.2.1926.

7 Muslim World, no. 3, Temmuz 1925 s. 269.

8 Muslim World, no.4 Ekim 1927, Lahor'un Observer gazetesinden alıntı.

Bir diğer Hindistan yayını da girişimi hem övüp hem de yererek aynı hedefi gösteriyor :

"Ankara parlamentosunun, ülkenin yasasını çağın ihtiyaçlarına uydurmakla doğru yönde bir adım atmış olduğuna biz inanıyoruz (...) Değişen koşullara uygun olarak, hidetli mollaların gürültülerine aldırmandan gösterdiği cesaret övgüye lâyıktır. Ancak, eğer gerçek iseler, yeni cumhuriyetin bu konuda izlediği yolun doğruluğu konusunda kafamızda güçlü şüpheler yaratan bazı demeçler var. (...) İsviçre yasasının aynen kabul edileceği söyleniyor. Bu demektir ki, Türkiye, ıslahat için büyük arzusunun etkisiyle, Avrupalı olan herşeyi yutmaktadır. Korkarız ki, genç ulusun hassas yapısı, Avrupa yasalarındaki bazı ham ve zehirli unsurları hazmetmekte zorluk çekecektir. Bu hareketli günlerde Türkiye'nin ihtiyatı elde bırakmamasını ve Molla İslamına tepkiyle Avrupa yasaları alacağı yerde Kur'anı Kerime ve yozlaşmamış İslama yönelmesini arzularız. Sadece maddi açıdan da ele alsak, kendi niteliklerine aldırmandan başkalarını körcesine taklit etmesinin bağımsız bir ulusun vakar ve gururuna aykırı olduğu ortadadır. Kaderin cilvesine bakınız ki, Hıristiyan ulusları zaman zaman kendi yasalarını Kur'anı Kerim'in çizdiği yola yakınlaşacak şekilde yeniden düzenlerken ilerici ve aydın bir Müslüman devleti, bunlar tarafından terkedilmiş patikalara reaksiyoner adımlarla körcesine bir koşuyla yöneliyor."⁹

İslahatçı-İslamcı anlayışın bu değerlendirmesinden daha katıları, köktenci yaklaşımlarda bulunabilir. Hoş Batılılar arasında da bunu dinin sonu ilan edenler yok değil.¹⁰ Ancak İslami çevrelerden Medeni Kanuna tam destek verenler de - az da olsa- yok değil. Zahide Hatun'un (Büyük bir olasılıkla Hindistanlı) "Bir kadın mı, yoksa daha fazla kadın mı" başlıklı konuşması iyi bir örnek. İslamın temelde tek kadın anlayışını kabul ettiğini, çok evliliğin şartlı bir oluşum olduğunu belirtiyor ve konuşmasını şu cümle ile bitiriyor : İlerici ve aydın bir halk bu konuda ki kötüye kullanmalardan öğrenerek bunu yasa ile engellemiş bulunmaktadır.¹¹

Bu reformun İslamın mantığına uyduğunu ileri süren Batılı da var. Jean Melia, Medeni Kanunu "modern çağların en karakteristik ve en köklü moral ihtilali" diye ni-teleyip ekliyor: "Mustafa Kemal İslama karşı değildir aksine Peygamber'in en gerçek tercümanı ; bu yasa konusunda da insani açıdan onun devamcısı olduğu söylenebilir."¹²

9 *Islamic World*, c.4, no.6, Nisan 1926, "Reform in Turkey", Bombay Chronicle'dan naklen.

10 Bertrand Bareilles, "La Plasticité du Peuple Turc Aux Prises Avec le Kemalisme", *Le Reveil*, 14.3.1930. İstanbul'da yaşamış ve İttihatçılara antipatisiyle tanınan bu yazar İslamın Hicri 15 yüzyılda batacağı hakkında bir hadis bulunduğunu, Medeni Kanunun Şeriatın yerini almasının bunun işareti olduğunu yazıyor.

11 *Islamic World*, n. 10-11, Ağustos- Eylül 1926, "Texte of Paper by Zahide Khatoun... One Wife or More"

12 Jean Melis, *Modernisation de la Turquie*, s. 110 ve 157.

Arap dünyasının içinde bu reforma özlemle bakanlar da var :

"Türkiye evlilik konusunda, diğer bütün konularda olduğu gibi yenilik yaptı. Eski rejimin ihtiyarlarının feryatlarına aldırmandan yeni bir Medeni Kanun düzenlemekle yetinmedi. Mustafa Kemal'in genç hükümeti kişilik haklarını da yeniden düzenlemeye yöneliyor. Bu hassas girişimi inanılmayacak bir cesaretle sürdürüyor.

Dün Arapça gazetelerden birinde metni yayınlanan yeni evlilik yasası taslağı, uygar ülkelerce kabul edilen laik ilkelerle geçici olarak saygı göstermeye çalıştığı Kuran hükümleri arasında orta yolu izliyor ama bunun etkisini hayli kısıtlıyor (...) Yeni Türkiye yeni bir Medeni Kanun yayınlamakla bize yüzyıllarca kabul ettirdiği, artık geçerliği kalmamış yasalar ve barbar metodları terk ediyor ; biz ise daha ileri bir uygarlığa sahip olduğunu iddia ettiğimiz Lübnan'da Ankara'nın red ettiği eski yasaları uygulamaya devam ediyoruz. Sofuca bir bekleyiş içinde girişimin ve örneğin dışardan gelmesini bekliyoruz." ¹³

Bildirim son kısmında günlük politika endişelerinin dışındaki uzun perspektifli bazı yargıları aktaracağım. Bunlardan üçü kısadır.

Prof. Arnold Toynbee, Kadın sorunları konusunda Türkiye'nin tek olumlu adım atan ülke olduğunu, diğer Orta-Doğuluların hiç bir şey yapmadığını belirtiyor. ¹⁴

Amerikanın Ankara elçisi, kadın reformu ile Türkiye'nin, Fransa, İtalya ve Almanya gibi kadınların tam haklarına kavuşmasını red edenlerin önüne geçtiğini belirtiyor. ¹⁵

İngiliz yarı-résmi yayını The Near East and India Medeni Kanun ve diğer hukuki düzenlemelerle Türkiye'nin kağıt üzerinde hayran olunacak bir hukuk sistemine eriştiğini ancak bunu işletecek tam kalifiye personel kıtlığının frenlediğini ileri sürüyor. ¹⁶

Medeni Kanun çalışmaları için Türkiye'ye gelip yardımcı olan İsviçreli Profesör Hans Leeman'ın, yasanın getirdiği yenilikler konusunda yazdığı bir makale, bununla kadınlara kazandırılan ilerlemenin özetini vermesi bakımından hayli ilginç. Temelin İsviçre kanunu olmasına mukabil, onlardaki mülk müşterekliğine karşılık Türk yasınının mülk ayrılığı ilkesini getirmesini profesör "İsviçre'den üstünlük ve Avrupa'daki akdın özgürlüğünün idealine erişme" olarak niteliyor. Yerel bir unsur olarak süt anne ve ço-

13 L'Orient (Beirut), 27.8.1926. Le Mariage en Turquie par J.A.

14 Atlantic Monthly, Ocak 1930, s. 117.

15 Sherrill, Trois Hommes,

16 10.3.1927, s. 265. "Progress in Turkey"

cuklarıyla evlenmenin yasaklanmasını gösteriyor. Kadının evlenmede de boşanma da da tam yetkili duruma gelmesini de bu özgürlüğün işareti sayıyor.¹⁷

Medeni Kanun üzerinde ilginç yorumlar yapan bir uzman da uzun yıllar Osmanlı devleti hizmetinde hukuk müşaviri olarak çalışmış olan Kont Leon Ostrorog olmuştur. Londra Üniversitesi'nde İslam ve Türk Hukuku hocalığı yapan Ostrorog, "Ankara Reformu" adını verdiği Medeni Kanun üzerinde üç konferans vermiş ve bunları bir kitapçıkta toplamıştır.¹⁸ Ostrorog, Medeni Kanun'a varan çizgiyi Türklerin İslama ilk giriş günlerine götürmektedir. İslamı kabul etmekle birlikte örfi yasaların sürdürdüklerini, bunları islami kılıfa tepki getirmeyecek şekilde saktıklarını belirten uzman, Tanzimat'ın da aynı şeyi yaptığını ve aile ve kişi hukuku dışında bütün yasaların Batı hukuku ile kaynaştırıldığını belirtmektedir. Henüz anayasadan devlet dini kaydının çıkarılmamış olduğu bir dönemde konuşmasını yapmış olan Ostrorog, Medeni Kanun aşamasını şöyle değerlendiriyor: "Türkiye henüz laik değil, devlet dini islamdır, şimdi yasalar ve adalet laikleştirildi." Böylelikle çok az zaman sonra gelecek olan tam laikleşmenin işaretini vermiş oluyor.

Çok uzun yıllar İstanbul'da yaşamış ve Türk toplumunu çok yakından tanımış olan Ostrorog'un konuşmalarını bağlama cümlesi ise yanıtlarını Müslümanlara bıraktığı sorulardan oluşuyor: Türkiye'deki bu yeni anlayış, din değiştirme mi, dine aykırı davranma mı, yada mezhepler ulema tarafından oluşturulan kalıplardan çıkıp dinin ilk saflığına dönmek mi?.. Bunun yanıtını Batılı İslam araştırmacıları veremezler."

Konuyu son derece bilerek kavramış olan bu bilim adamının soruları günümüzde hâlâ tartışılıyor.

17 *Oriente Moderno*, Aralık 1929, s. 548-49, *Zürcher-Zeitung*'dan

18 Leon Ostrorog, *The Angora Reform*, Univ. of London Press, 1927.